

Rond een poortje aan de Oude Vest

door

J. M. F. IJSSELING

Naast het enigszins deftige complex van de Heer Wijnaendts van Stein's Fundatie aan de Oude Vest valt het oog van de niet al te gehaaste voorbijganger op een poortje dat dateert uit een tijd, waarin die Oude Vest er heel anders moet hebben uitgezien. Aan dit architectonisch kleinood, dat door de goede zorgen van onze Kring dit jaar is gerestaureerd, willen wij in deze fragmentarische bijdrage onze aandacht geven.¹

Uiteraard is dat reeds vaker gebeurd. Een der eersten die zich met het poortje bezig hield was dr. Jan Kalf, die in 1912 dit monumentje nog beschreef in zijn oude glorie. Zijn vrij summiere beschrijving vermeldt, dat het poortje toen was van „baksteen met zandstenen blokken in de korfboog. Boven een zandstenen waterlijst vertoont het een in zandsteen gehouwen wapen. Het schild, gedekt met een helm, waarboven een naaktfiguurtje als helmteken, heeft 3 burchten, geplaatst 2 en 1. Onder het schild een schriftrol met wapenspreuk: EN ATTENDANT en het jaartal 1632”.²

In de jaren die volgden raakte het poortje steeds meer in verval. Omstreeks 1930 was de korfboog zelfs vrijwel verdwenen. Alleen het bovengedeelte van de poortmuur was nog aanwezig en werd gedragen door een lelijke stalen balk. Merkwaardigerwijze bleef de wapenstein waar hij was.

Reeds in de dertiger jaren werden pogingen in het werk gesteld om tot restauratie te komen.³ De economische crisis en de tweede wereldoorlog verhinderden echter de uitvoering van deze plannen. In 1949 vestigde een artikel in de Bredasche Courant weer eens de aandacht op het poortje.⁴ Het heeft daarna toch nog bijna twintig jaar geduurd voordat tot restauratie werd overgegaan. Nu, eind 1970, is het geheel in ere hersteld. De monumentenbeschrijver zal er geen moeite mee hebben. Sinds het poortje werd gebouwd kan het er nooit zo goed hebben uitgezien als nu.

Een aantal tijdens de herstelwerkzaamheden verzamelde gegevens, die van belang kunnen zijn voor een beschrijving, laat ik hier volgen.⁵ De baksteen waarvan het oorspronkelijke poortje was opgetrokken bleek een rood-bakkende ijsselsteen te zijn, zgn. Goudse steen. Het verwerven van de benodigde hoeveelheid van dit zeldzame materiaal heeft veel hoofdbrekens gekost. Tenslotte konden dergelijke stenen in Loosduinen worden aangekocht. De natuursteen van het wapen, van de waterlijst en van de twee enig overgebleven segment-blokjes van de boog bleek allemaal Bentheimer zandsteen te zijn. Alleen reeds op grond hiervan mogen wij wel aannemen, dat poort en wapenstein bij elkaar horen en dat de laatste niet, als een overblijfsel van een verdwenen monument, ooit hierheen is overgeplaatst, zoals weleens werd gesuggereerd. Merkwaardig is verder dat beide steensoorten uit Noord-Nederland afkomstig zijn.⁶

De boog bleek bij nader onderzoek geconstrueerd te zijn als platte Paender-boog, zoals deze voorkomt in het eind 17e-eeuwse werk over de „Architectura Chivilis(sic)” van Justus Danckers, een der eerste Nederlandse bouwkundige handboeken.⁷

Reeds vroeg werd aan de achterzijde een fraaie houten latei-constructie aangebracht. Deze is ook thans gehandhaafd. Uiteraard is de lelijke stalen balk uit de dertiger jaren verwijderd. Ook aan de bovenzijde van de poortmuur is bij de huidige restauratie, op voorstel van de architect ir. J. de Wilde, een natuurstenen waterlijst aangebracht, in plaats van de ezelsrug, die in het begin van deze eeuw de bekroning vormde.

Aangezien van de oorspronkelijke houten poortdeuren niets meer over was is een stel geheel nieuwe deuren vervaardigd,⁸ die, als zij straks ook een kleur hebben gekregen, het poortje tot een fleurig geheel zullen maken.

Zoals aan vele oude monumenten zitten ook aan dit poortje een aantal mysterieuze problemen: wanneer en door wie is het gebouwd? Van wie of van welke familie is het wapen? Wanneer en door wie is het jaartal 1632 op de banderol onder het wapen gezet?

Het laatste probleem is misschien op den duur op te helderen. Toen Kalf in het begin van deze eeuw de Bredase monumenten beschreef,

stond op de banderol, na de gebeeldhouwde woorden EN ATENDANT, dat jaartal 1632 er duidelijk in vlakke, mogelijk geschilderde letters, zoals nog te zien is op een foto uit 1906.⁹ Dit jaartal is door Kalf in zijn beschrijving opgenomen en bleef gehandhaafd in de Voorloopige lijst van 1931.¹⁰

Ook later hebben noch Scherft noch Brekelmans dit jaartal in twijfel getrokken, zodat het ook in de Monumentenlijst 1965 is blijven staan.¹¹ Als wij de foto uit 1906 echter nauwkeurig bekijken dan blijkt het jaartal 1632 er te staan in uitgesproken 19e eeuwse en betrekkelijk kleine cijfers. Volgens mij zijn deze dan ook over het vrijwel onleesbare overige tekstgedeelte van de wapenspreuk, die de hele banderol vulde, heen geschilderd. Wie het jaartal liet aanbrengen en op grond waarvan hij koos voor 1632 weten wij niet.

Voor ons overigens is belangrijker te weten wat er dan oorspronkelijk staat. Met veel moeite en een beetje fantasie kan men de letters (J) ESPERE eruit halen. De spreuk zou dan luiden: En attendant j'espère, d.w.z.: in afwachting hoop ik, of: in afwachting blijf ik op de toekomst vertrouwen.

Dit biedt misschien materiaal om te komen tot identificatie van het wapen, evenals het helmteken, dat eerder een engel met een opgeheven zwaard dan een „naaktfiguurtje” lijkt te zijn. Bekend was reeds dat een wapen met drie burchten of kastelen werd gevoerd door minstens twee geslachten, die in de zestiende en zeventiende eeuw te Breda gevestigd waren. Een familie Van den Broeck voerde in zilver drie burchten van sabel (= zwart),¹² terwijl een familie Van Etten een wapen had met drie kastelen van blauw op een veld van zilver.¹³ Er is echter geen enkele aanwijzing gevonden dat een lid van één van beide geslachten iets met het poortje te maken zou hebben gehad. Ook navraag bij wapenkundigen leverde vooralsnog geen antwoord op de vraag wie dit wapen in deze vorm heeft gevoerd.

Zowel de vorm als het materiaal doen veronderstellen, dat het poortje gebouwd is in de periode 1590—1625.¹⁴ Wat is er nu in de archieven te vinden? Een belangrijke serie akten betreffen de verkoop van het huis Ocrum aan de St. Janstraat in het jaar 1613.¹⁵ In deze akten wordt de uitgang naar (de Nieuwe Weg langs) de Oude Vest op ver-

schillende plaatsen uitdrukkelijk en duidelijk herkenbaar genoemd.

Het is hier zeker niet de plaats om uitvoerig in te gaan op de geschiedenis van het Huis Ocrum¹⁶ en zijn omgeving. Een kort overzicht daarvan kan ons echter een beter inzicht geven in de situatie, waarin het poortje moet zijn ontstaan.

Het huis Ocrum heeft zijn naam te danken aan een geslacht Van Ocrum (Ockron, Hocrom), waarvan niet veel bekend is. Misschien was de laatste bewoner van deze naam ridder Jehan de Hocrom, opperhofmeester in dienst van René van Chalon en mogelijk ook reeds van diens vader, graaf Hendrik III van Nassau. Jehan de Hocrom overleed op 4 februari 1542.¹⁷ Later in de 16e eeuw was dit huis eigendom van Jheronimus Dublioul, deken van het kapittel te Breda. Deze legateerde in 1553 zijn huis aan de Armen van Breda.¹⁸ In de akte van 1613 heette het echter „eertijts de huysinge van Ocrum ende nu het Nieuw Clooster”.¹⁹ De laatste naam had het huis te danken aan de tijdelijke in gebruikneming ervan door de zusters Augustinessen van Vredenberg, die in 1577 uit haar klooster in Boeimeer hier een toevlucht hadden gezocht, maar die in 1610 uit Breda waren vertrokken om zich te vestigen in de Zuid-Nederlandse stad Lier, waar haar convent tot aan de Franse revolutie bleef voortbestaan.²⁰

Tot 1613 strekte het complex van Ocrum zich uit tot aan de Oude Vest en nam daarvan een groot deel — bijna 60 meter — in beslag. Westwaarts werd het daar begrensd door het huis Van Galen, dat weer direct grensde aan de Vleeshal, die zich op de hoek van de Halstraat bevond.²¹ Oostwaarts grensde Ocrum aan de „timmerfabriek” van 's Heren meester-timmerman Gijsbrecht Geeritssen, wiens huis stond aan de Molenstraat, ter plaatse waar nu nog het Vestzak-theater de Trapkes is gevestigd, maar wiens bedrijf zich over een lengte van ongeveer 75 meter langs de Oude Vest uitstrekte.²² Voor zover kan worden nagegaan vormt ons poortje en de gang daarachter de grens tussen beide laatste percelen.

Hoewel deken Dublioul reeds in 1556 overleden was kon de stad, na een langdurig geschil over de rechtsgeldigheid van zijn testament, pas in 1611 over het huis Ocrum en alles wat daarbij hoorde beschikken.²³ Reeds kort daarop werd besloten dit kostbare geheel in kleinere kavels

te verkopen.²⁴ Het huis zelf werd voor 6645 Karolusgulden en 12 stuivers eigendom van Willem van der Plaeten, een koopman uit Middelburg. Aan de Sint Jans oft Veterstraete grensde het verkochte pand westwaarts aan het huis Hersbeeck, oostwaarts aan het huis genaamd Het Beerken, dat eigendom was van Peter Pauwels Piggen. Achter grensde het aan de percelen van de andere kopers, o.a. de Bredase schepen Balthasar Baldi.

In de akte volgt dan de oudst bekende bepaling over het poortje, dat overigens zelf niet wordt vermeld, en de erachter liggende gang. Letterlijk staat daar: „met welcke voors. huysinge ende erffnisse de voors. cooper ende sijne naecomelingen sullen hebben eenen wech loopende tusschen de erve van de voorg. Balthasar Baldi, als cooper van den tweeden coop van de huysinge oft erve voorgeruert ende derve van den erfgen. Pauwels van Lanschot totten Nyewen Wech toe, loopende neven de voors. Oude Vest vuyt ende in, wijt negen voeten, midts dat de voors. Baldi ende sijne nacomelingen metten tweeden coop oft erve voors. over den voors. wech oock sullen wegen, ende andere daerover nu jegenwoordich recht van wegen ende erfwaterlaeten hebbende, behoudelijck dat de proprietarisen van dese vercofte huysinge ende erffenisse ende de proprietarisen daertegen ten wedersijden de heyninge ende tuynen sullen onderhouden, elck naer advenant halff ende halff”.²⁵

In die tijd was deze uitgang dus eigendom van de bezitter van het huis Ocrum. Deze situatie bleef zeker tot in de 18e en misschien wel tot ver in de 19e eeuw gehandhaafd.²⁶

Aan de Oude Vest werd het tot het erfgoed van Dublioul behorende, dat gelegen was „alhyer binnen Breda aen de Oude Vest omtrent de Keyzersbrugge” verkocht in vier partijen, die aan de straat een gemiddelde breedte hadden van 12 à 15 meter. De reeds genoemde schepen Sr. Balthasar Baldi kocht een reeds bestaande woning naast het poortje. Ook hier wordt de direct oostelijk van dit pand gelegen gemeenschappelijke gang vermeld: „eenen wech wijt negen voeten van voor der straeten af tot aen deynde van dese vercofte erve” waarover de eigenaar van het verkleinde Ocrum, hijzelf en anderen recht van uitgang hadden „ter Ouden Vesten waert vuyt ende in”.²⁷ Baldi betaalde voor dit huis 1815 Kgl.²⁸

Het volgende pand werd voor 1325 Kgl. eigendom van Godevaert Peter Boudewijns; het huis daarnaast voor 1150 Kgl. van de predikant mr. Henrick Bocxhorn; het pand daarnaast voor 3150 Kgl. van de luitenant der cavalerie Christoffel d'Estienne.²⁹ Het verschil in prijs zal stellig verband houden met het feit dat hof en erf van de laatste zich ook uitstrekten achter de panden van Bocxhorn en Boudewijns. Om nog één keer de aandacht op de afmetingen van het zestiende eeuwse Ocrum te vestigen: d'Estienne verkreeg hierbij ook een poort en gang, die naast het huis De Roscam, dus in ieder geval aan de andere kant van het huis Hersbeeck, toegang gaf tot de Sint Janstraat.³⁰

Deze vier panden zijn, als wij de noordelijke gevelwand van de huidige Oude Vest van oost naar west bekijken, misschien nog enigszins terug te vinden in: het lage gedeelte van de Heer Wijnaendts van Stein's Fundatie (Baldi), het hoofdgebouw daarvan (Boudewijns), de moderne huizen daarnaast (Bocxhorn) en het pand „De Veste” (D'Estienne). Ook de omschrijving van de ligging — omtrent de Keizersbrug — is, als wij de Oude Vest vanuit de Keizerstraat naderen, duidelijk. Zij lagen daar inderdaad vrijwel tegenover.³¹

In de jaren die volgden — het Twaalfjarig Bestand (1609—1621) zorgde voor de nodige rust — hebben de nieuwe eigenaars hun huizen stellig verbouwd of vernieuwd.³² Waarschijnlijk is toen ook ons poortje gebouwd. Er is echter geen enkele goede voorstelling bewaard hoe deze gevelrij er tenslotte uitzag. De kaart van Blaeu, die vrij duidelijk de Sint Janskapel, het huis Ocrum en het huis Van Galen afbeeldt, laat ons voor deze panden in de steek.³³

Het moet er goed wonen geweest zijn in deze huizen met hun voorgevels op het zuiden, gelegen aan een rustige gracht, die zeker met bomen was omzoomd en die tevens een vrij uitzicht garandeerde.

Ook over de latere geschiedenis van het huis Ocrum kunnen hier slechts korte mededelingen worden gedaan. In 1626 werd het een Jezuiten-college; toen de paters, na de herovering van Breda door Frederik Hendrik in 1637, de stad hadden verlaten, verkochten zij Ocrum in 1639 aan de president-schepen Johan van Aerssen. Tijdens de onderhandelingen voor de Vrede van Breda in 1667 was in dit vorstelijke pand het hoofd van de Engelse delegatie, Lord Denzil Hollis, gehuisvest. Later,

8. Poortje tussen Oude Vest 13 - 19,
1906.

Foto Ad. Mulder.

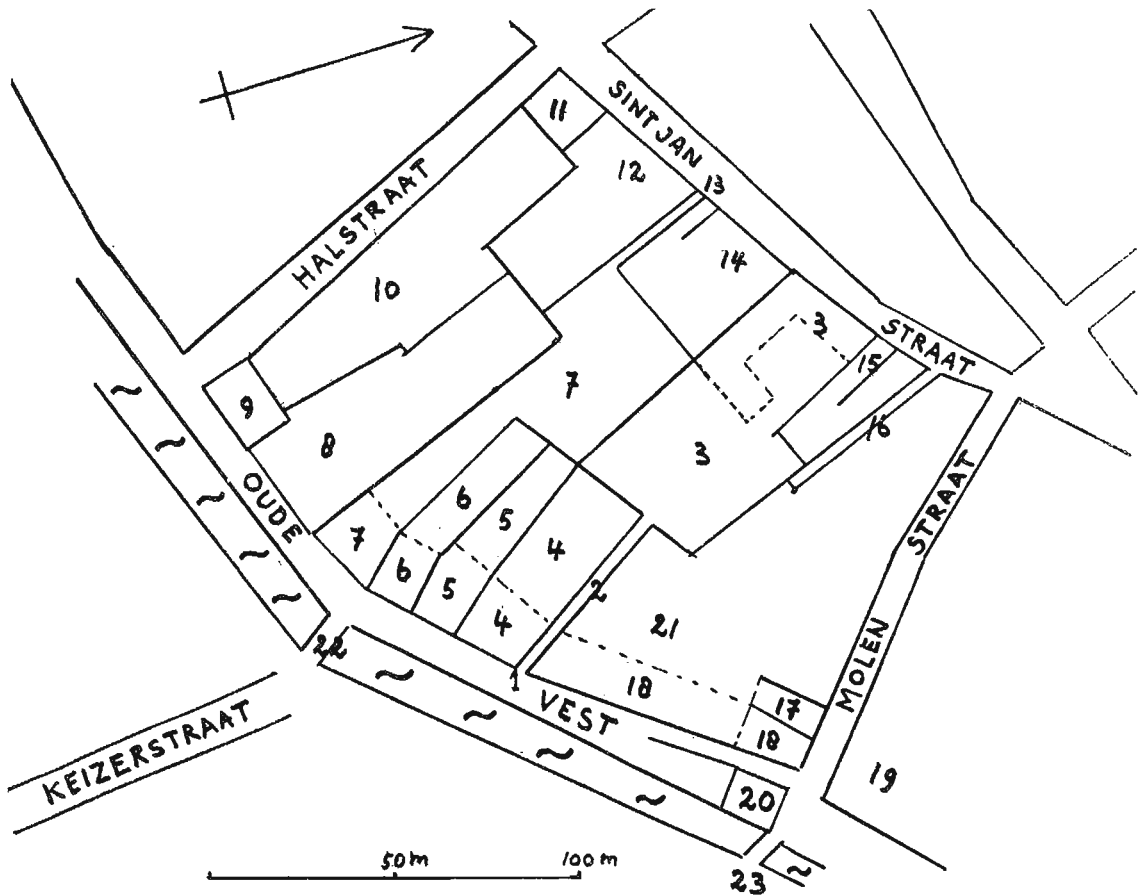
Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

9. Poortje Oude Vest ná de restauratie,
1971.

Foto Buro Sybolt Voeten.

Gemeentearchief, Breda.

Poging tot een reconstructie van de situatie rondom het poortje aan de Oude Vest in het begin van de zeventiende eeuw.

1. Het poortje.	11. St. Janskapel.
2. De gang daarachter.	12. De Roscam.
3. Ocrum.	13. Poort en gang van D'Estienne.
4. Balthasar Baldi.	14. Hersbeeck.
5. Godevaert Peter Boudewijns.
(4 en 5 samen vormen ongeveer de huidige Heer Wijnaendts van Stein's Fundatie).	15. Het Beerken.
6. Mr. Henrick Boexhorn.	16. De Koevoet (straatje).
7. Christoffel d'Estienne.	17. Het H. Geesthuis.
8. Huis Van Galen
(later Gereformeerd
Armkinderhuis).	18. Huis en erf van mr. Gijsbrecht Geeritssen.
9. Toenmalige Vleeshal.	19. Klooster der Zwarte Zusters.
10. Erf van de Ridders van St. Jan.	20. Gevangentoren.
	21. Erf van Pauwels van Lanschot.
	22. Keizersbrug.
	23. Nonnenbrug.

Deze schets is gebaseerd op het kadastrale minuutplan (1824).

sinds 1692, was het eigendom van het magistraatslid Jan Francois de Raedt van Kerckum. Van 1849—1951 was het ingericht als Roomsche Burgerweeshuis. In de jaren 1887—1888 is het ingrijpend verbouwd. Sinds 1955 is hier de Academie voor Beeldende Kunsten St. Joost gevestigd.³⁴ Nog steeds bezit de Academie door het poortje een recht van uitgang naar de Oude Vest.

Een andere instelling die dit recht heeft is de thans bijna 110 jaar bestaande Heer Wijnaendts van Stein's Fundatie. Met een kort overzicht van de voorgeschiedenis en het ontstaan daarvan wil ik deze bijdrage besluiten.

Het pand van de schepen Balthasar Baldi werd gedurende bijna de gehele 18e eeuw bewoond door hoge officieren. In 1745 kwam het in het bezit van de toen nog kapitein, later generaal der cavalerie, Joseph Falaiseau.³⁵ Deze voegde in 1763 het huis ernaast bij zijn woning,³⁶ die sindsdien dus ongeveer de breedte had van de gebouwen van de huidige Fundatie.

Na het overlijden van hem en zijn vrouw³⁷ bleven zijn twee ongehuwde dochters Antoinette Elisabeth en Antoinette Gerarde, hier wonen. En nu begint het bijna ongelofelijke verhaal van het jongentje Martinus Wijnaendts, dat zo zeer bij deze twee schatrijke dames in de gunst kwam, dat zij hem tot haar enige erfgenaam maakten.

Martinus werd op 30 september 1786 in de Kleine of Markendaalse Kerk te Breda gedoopt als onwettige zoon van de luitenant der cavalerie Martinus Wijnaendts en Cornelia van Pietersom, welke laatste een dochter was van de stadsbode Gerardus van Pietersom.³⁸ Aanvankelijk bracht Martinus het niet verder dan tuinmansleerling, maar nadat hij lezen en schrijven had geleerd ging hij geregeld bij de deftige dames Falaiseau aan de Oude Vest de courant voorlezen, welke relatie uiteindelijk tot gevolg had, dat hij na haar overlijden in 1822 en 1823 een rijk man was.³⁹

Reeds in 1823 nam hij zijn intrek in het huis aan de Oude Vest. Het is mogelijk, maar niet zeker, dat hij korte tijd later zijn woning

grondig heeft verbouwd. Een aanwijzing daarvoor is misschien ook dat Wijnaendts in 1825 bij zijn huwelijk met Jacoba Anna Margaretha van Gils, in de gemeente Ginneken en Bavel woonde.⁴⁰ In 1829, bij de eerste volkstelling, woonde de rentenier Wijnaendts met zijn twee jaar oudere vrouw, een dienstbode en een Indische huisknecht weer aan de Oude Vest.⁴¹ Bij de tweede volkstelling in 1839 stond het huis „ledig”.⁴²

Inmiddels was Wijnaendts dan ook verhuisd naar Nieuw-Maarsseveen, waarvandaan hij op 9 februari 1839 in een brief voor het eerst zijn plan ontvouwde om zijn „oud woonhuis aan de Oude Vest, nabij de Keizersbrug te Breda, zijnde gemerkt A no. 364, met de daaraan en bijgelegene drie andere huizingen, tot een gesticht voor oude lieden, tot de Protestantsche Gereformeerde Kerk⁴³ behorende, op te richten”. In dezelfde brief gaf hij ook tot in details weer welke veranderingen men daarvoor in het huis moest aanbrengen. Er moest komen „eene vroolijke, aan de straat en in de zon gelegene zaal om des daags te zitten, eene aangename eetzaal nabij de keuken en met uitzicht op den tuin, benevens twee stille slaapzalen boven en eindelijk eene stille, warme ziekenzaal beneden”.⁴⁴

Dat Wijnaendts inderdaad een echte parvenu was, die bovendien al zijn tijd aan zijn ijdelheid kon geven, blijkt niet alleen uit het voeren van de weidse naam „Heer Wijnaendts van Stein”, welk recht hij ontleende aan de aankoop van de ambachtsheerlijkheid Stein en Willens, maar ook uit het verlangen dat zijn portret en wapen „ten eeuwigen dage” in de stichting een ereplaats moesten innemen, zoals hij in een andere brief schreef.⁴⁵

Overigens had hij ook de goede eigenschappen van de parvenu. Nadat hij in 1861 door een royale schenking de stichting van zijn tehuis voor bejaarde dames had mogelijk gemaakt, bleek na zijn overlijden in 1873, dat hij zijn gehele nalatenschap had vermaakt aan protestantse filantropische instellingen.⁴⁶ Eén daarvan was zijn eigen „Heer Wijnaendts van Stein’s Fundatie”, het oudste protestantse bejaardentehuis te Breda, dat met zijn gepleisterde voorgevel, naast ons poortje, nog altijd domineert tussen de nogal rommelige verzameling gevels aan de Oude Vest.⁴⁷

AANTEKENINGEN

- ¹ De restauratie is niet — zoals gebruikelijk — geschied op initiatief en voor rekening van de eigenaar, de heer A. J. Laurijssens, maar door de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda „De Oranjeboom”, uiteraard met subsidies van Rijk, Provincie en gemeente en bijdragen van de Academie St. Joost en de Heer Wijnaendts van Stein's Fundatie. De architect was Ir. J. de Wilde te Breda. De dagelijkse leiding berustte bij de heer J. J. van der Tuuk. De totale restauratiekosten bedroegen rond f 14.000,—.
- ² J. Kalf, De monumenten in de voormalige baronie van Breda (Utrecht 1912), p. 188.
- ³ Bij de registratuur (statisch archief) van de gemeentesecretarie is een dossier hierover aanwezig (code nr. 1.853.1, Monumentenzorg, Bredase monumenten, straatnamen I t/m O).
- ⁴ Bred. Crt. van 10 september 1949. Dit artikel was van de hand van de toenmalige archivaris, ons erelid dr. P. Scherft, thans rijksarchivaris in Zeeland.
- ⁵ Met dank aan de heer J. J. van der Tuuk te Breda.
- ⁶ Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat het poortje is gebouwd in de periode 1590—1625, waarin Breda gedurende lange tijd Staats en dus op het noorden georiënteerd was. Ook het huis Van Wijngaarden, Catharinastraat 9, waarvan het westelijk deel dateert uit 1614, is opgetrokken van uit het noorden afkomstige materiaal. De oorspronkelijkheid van het jaartal 1632 wordt hiermee wel twijfelachtig.
- ⁷ Architectura Chivilis, vertoonende verscheyde treffelijcke cappen, soo van toorens, kercke, alsmede veelderhande voorname huysen, etc.; en eenige wenteltrappe, dienstigh voor alle liefhebbers en leerlingen van de bouw-kunst; uitgegeven door Justus Danckers.
t'Amsterdam, bij Reinier en Josua Ottens, caart- en boekverkoopers vooraan op de Nieuwendijk in de Wareltkaat (zonder jaar, maar ca. 1700). Daarin staan zes platen (A-F), met beschrijving. De Paender-boog vindt men onder B.
- ⁸ Deze zijn uitgevoerd in Oregon Pine „Clear and Better”.
- ⁹ Zie afb. 8.
- ¹⁰ Voorloopige lijst der Nederlandsche Monumenten van geschiedenis en kunst; de provincie Noordbrabant, Deel X ('s-Gravenhage 1931) p. 78.
- ¹¹ Zie aant. 4. Rondwandeling door de binnenstad van Breda, derde gedeelte, (door F. A. Brekelmans, gestencild, 1960), p. 1. Lijst van onroerende monumenten in de gemeente Breda (artikel 9 van de Monumentenwet), (1965), Blad 28.
- ¹² P. A. J. van den Brandeler, Zegels van leenmannen der Heeren en van schepenen van Breda, art. in De Nederl. Heraut IV (1887), p. 155.
- ¹³ Jaarboek Oranjeboom 21 (1968), p. 111.
- ¹⁴ Zie aant. 6.
- ¹⁵ GA Breda, R Breda 512, fol. 167v-173.
- ¹⁶ Men zie hiervoor o.a. het manuscript van G. van de Ven, Voorname huizingen in de St. Janstraat, Ocrum = Weeshuis, Hersbeek = pastorie (Breda 1952), aanwezig in de bibliotheek van het GA Breda (stb.nr. 3097, pl.nr. 7 E-150).
- ¹⁷ De epitaaf van Jehan de Hocrom bevindt zich in de kooromgang van de Grote Kerk, tegen de noordoostelijke muur van het koor. Zie ook: T. E. van Goor, Beschrijving der stad en lande van Breda ('s-Gravenhage 1744), p. 83; P. C. Bloys van Treslong Prins, Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Brabant, Deel I (Utrecht 1924), p. 100, nr. 40.
- ¹⁸ Jheronimus Dublioul werd geboren te Brussel als zoon van de hoffunctionaris

Ludovicus, die o.a. secretaris was van de Hoge Raad. Hij studeerde rechten en was hoogleraar en rector van de Leuvense universiteit. In 1539 werd hij deken van Breda. Hij maakte zijn holografisch testament op 18 januari 1553 en overleed te Breda op 22 april 1556. Zie: Van de Ven, a.w. (in aant. 16) p. 2; Taxandria IX (1902), p. 233; Van Goot, a.w. (in aant. 17) p. 79; C. P. Hoyneck van Papendrecht, *Analecta Belgica III* ('s-Gravenhage 1743), p. 360; zie ook aant. 23.

- ¹⁰ GA Breda, R Breda 512, fol. 168.
- ²⁰ G. C. A. Juten, *Het Klooster Vredenberg te Boeymeer* (Bergen op Zoom 1910), p. XV-XVI. Dit boekje, met *Cartularium*, is een overdruk uit *Taxandria XVI* (1909) en *XVII* (1910). Daar vindt men de passage in *Tax. XVII* (1910), p. 144-145. Vgl. G. C. A. Juten, *De parochiën in het bisdom Breda. Dekenaat Breda 2* (Bergen op Zoom 1935), p. 56.
- ²¹ Zie de akte dd. 23 juni 1606 (GA Breda, R Breda 505, fol. 90v-91v). In 1639 werd het huis Van Galen ingericht tot Gereformeerd Armkinderhuis, d.w.z. weeshuis voor kinderen van niet-burgers van Breda, wat het tot in onze eeuw zou blijven.
- ²² Dit pand werd overgedragen aan Gijsbrecht Geeritssen bij de akte dd. 29 juni 1596 (GA Breda, R Breda 497, fol. 118v-119v). Aan de zuidzijde werd het begrensd door de „Nieuwe Weg”, aan de noordzijde o.a. door het H. Geesthuis. Zie voor de begrenzing ook de akte dd. 23 oktober 1613 (GA Breda, R Breda 512, fol. 170v).
- ²³ GA Breda, R Breda 512, fol. 168-168 v. Dr. F. A. Brekelmans maakte mij erop attent, dat er zich een portefeuille met stukken betreffende dit geschil, uit de jaren 1562—1610, bevindt in het archief van de Aalmoezeniers (GA Breda, Afd. II-19, nr. 225).
- ²⁴ GA Breda, H(ingman) 12, fol. 22 v.
- ²⁵ GA Breda, R Breda 512, fol. 168v-169.
- ²⁶ Zie o.a. GA Breda, R Breda 562, fol. 57-58 (akte dd. 21 juni 1702).
- ²⁷ GA Breda, R Breda 512, fol. 170v.
- ²⁸ T.a.p., fol. 171.
- ²⁹ T.a.p., resp. fol. 172, 170 en 173.
- ³⁰ T.a.p., fol. 172v. De Roscam stond ongeveer ter plaatse van de huidige St. Antoniuskerk.
- ³¹ De Keizersburg lag uiteraard tegenover de toenmalige Keizerstraat, die veel smaller was dan de tegenwoordige en slechts het meest westelijke deel daarvan innam. Het was de enige brug tussen de Ginnekenbrug (verbinding tussen de Eindstraat en Ginnekenstraat) en de Nonnenbrug (aan het eind van de Molenstraat, bij de Gevangentoren (of -poort)). Tegenover de Halstraat heeft nooit een brug gelegen. Het stuk Oude Vest (-gracht) tussen de Ginnekenbrug en de Keizersbrug is overweld (gerioleerd) in de jaren 1863—1864; de rest, van de Keizersbrug tot aan de huidige Seelingsingel, in 1877. Zie: Brekelmans, a.w. (in aant. 11) p. 1.
- ³² Een aanwijzing hiervoor vinden wij o.a. in de akte dd. 3 september 1639 (GA Breda, R Breda 531, fol. 276) waarin van het huis van Sr. Baldi en zijn eerste vrouw Susanna Keyen wordt gezegd dat het tijdens hun huwelijk is verbouwd of vernieuwd.
- ³³ Een goede reproductie van de plattegrond van Blaeu, die zeer waarschijnlijk de situatie weergeeft van ca. 1624, in: F. A. Brekelmans, *Prenten van Breda* (Breda 1967), nr. 12.
- ³⁴ Van de Ven, a.w. (in aant. 16); L. Boekraad, *Het huis Ocrum* (Breda 1955). Het archief van het Roomsche Burgerweeshuis wordt bewaard bij het GA Breda

(Afd. III-70).

- ³⁵ GA Breda, R Breda 594, fol. 15v (akte dd. 26 februari 1745).
- ³⁶ GA Breda, H. 1925, fol. 174.
- ³⁷ Joseph Falaiseau, generaal der cavalerie enz., overleed te Breda op 25 november 1792; Johanna Wilhelmina „baronesse” van Zoutland, huisvrouw van de luitenant-generaal Joseph Falaiseau, eveneens te Breda op 4 maart 1786.
- ³⁸ GA Breda, Coll. DTB Breda 33 in dato; zie ook: N Breda 1188, akte nr. 34, dd. 30 oktober 1788. Cornelia van Pietersom blijkt later gehuwd te zijn met de meestertimmerman Cornelis van Maanen; bij het huwelijk van haar zoon in 1825 woonde zij te Amsterdam (B.S. Ginneken en Bavel, huw. akte 13; zie aant. 40).
- ³⁹ Antoinetta Gerarda Falaiseau, geboren te Maastricht, dr. van Joseph F. en Johanna Wilhelmina van Zouttelande, overleed op 67-jarige leeftijd, ongehuwd, te Breda op 11 maart 1822 (B.S. Breda, overl. akte nr. 70); haar zuster Antoinetta Elisabeth, eveneens geboren te Maastricht, overleed op 71-jarige leeftijd, ongehuwd, te Breda op 30 september 1823 (B.S. Breda, overl. akte nr. 223). Beider overlijden werd aangegeven door Martinus Wijnaendts, particulier, in 1822 wonende in de Sint Janstraat, in 1823 aan de Oude Vest.
- ⁴⁰ Martinus Wijnaendts, wonende te Ginneken en Bavel, trouwde op 5 december 1825 met Jacoba Anna Margareta van Gils, geboren te Oosterhout op 10 juli 1785, dochter van Adriaan Hendrik van Gils en Maria Adriana Henrietta Lautau van Aysma (B.S. Ginneken en Bavel, huw. akte nr. 13).
- ⁴¹ Volkstellingsregister 1829, wijk A (GA Breda, Afd. I-2a, nr. 15), fol. 75.
- ⁴² Volkstellingregister 1839, wijk A (GA Breda, Afd. I-2a, nr. 20), fol. 115.
- ⁴³ D.w.z. de Nederlands Hervormde Kerk.
- ⁴⁴ Breda en omstreken in woord en beeld, door L. C. A. Smeulders (Breda 1902, 2e druk), p. 109-111.
- ⁴⁵ T.a.p., p. 111. Te Maarsseveen woonde Wijnaendts aan de Vecht in het huis Vreede-Hoop (huidig adres: Herengracht 8, Maarsssen). Thans woont hier ir. J. D. Waller.
- ⁴⁶ Martinus Wijnaendts, ambachtsheer van Stein c.a., overleed te Maarsseveen op 25 juli 1873 (B.S. Maarsseveen, overl. akte nr. 26). Zijn vrouw was hem voorgaan op 6 mei 1870 (B.S. Maarsseveen, overl. akte nr. 20). Beiden werden begraven in een nog bestaand eigen graf op de protestantse begraafplaats te Oosterhout. Hun huwelijk was kinderloos. Zie voor de verdeling van de nalatenschap o.a. de Bredasche Courant van 2 oktober 1873 (p. 3) en vooral de Nieuwe Bredasche en Oosterhoutsche Courant van 16 oktober 1873 (p. 2).
- ⁴⁷ Zie over de Fundatie o.a. de begin 20e-eeuwse manuscriptgeschiedenis van het Gereformeerd Armkinderhuis te Breda, deel II (GA Breda, Afd. V-1, nr. 317b), fol. 51-53, en een artikel (van F. A. Brekelmans) in De Stem van 25 februari 1961, bij het 100-jarig bestaan van de Fundatie.